

5. Кульневич С.В. От стратегии самоорганизации к тактике личностного воспитания // Известия Южного отд. РАО. Вып. 2. - Ростов-на-Дону, 2000. - С.13-24.
6. Михайлова Н. Квалификационные требования к педагогу, работающему в сфере педагогической поддержки//Народное образование. - 1998. № 6. – С. 17-24.
7. Психология профессиональной подготовки. - М.: Флинта, 1993. – 174 с.

Дудко Н.В. Проблема развития профессиональной инициативы педагога в процессе повышения квалификации

В статье анализируются проблемы личностно-профессионального развития педагогов, рассматривается субъективно-личностный аспект развития профессиональной активности и реализации инициативы педагогом как субъектом профессиональной педагогической деятельности, представлена модель поддержки профессиональной инициативы в процессе повышения квалификации.

Dudko N. Problem of the development of the professional initiative of the teacher in process of increasing to qualifications

In article are analyzed problems larval-professional development teacher, is considered subjective-larval aspect of the development to professional activity and realization of the initiative by teacher as subject to professional pedagogical activity, is presented model of support of the professional initiative in process of increasing to qualifications.

УДК 37.013.42

Єфремова Г.Л.

Сумський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

ПРОФЕСІЙНИЙ МЕНТАЛІТЕТ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ У КОНТЕКСТІ ПРОЦЕСУ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ

У статті проаналізовані закономірності становлення професійного менталітету соціальних педагогів, визначені провідні умови, фактори ефективної професіоналізації фахівців соціальної сфери в Україні.

Сучасний стан українського суспільства визначається переломним характером та динамізмом, процеси демократизації суспільства значною мірою впливають на всі сфери людської життєдіяльності. Особливе значення для України ХХІ століття має новостворений інститут соціальної роботи, зорієнтований на взаємодію з людьми різного віку та соціального статусу. Значущість соціальної роботи помітно зростає завдяки інституціоналізаційної форми впливу на процес соціальної адаптації людей, формування їх потреб, цілей, можливостей самореалізації у всіх сферах особистісної і соціальної діяльності.

Закономірно, що за такої ситуації постала потреба у нових фахівцях, які володіють системним мисленням, світоглядом, що базується на позачасових духовних цінностях, на високому рівні професійного менталітету, адекватному суспільному розвитку.

Актуальність теми дослідження посилюється невідповідністю підвищених вимог до професійної діяльності соціальних педагогів, обумовлених необхідністю надання якісних соціальних послуг населенню, та наявного рівня сформованості професійного менталітету соціальних педагогів в Україні. Основною функцією професійного менталітету вважається функція формування поведінки, що відповідає високим критеріям моралі і вимогам відповідного професійного кодексу та забезпечує належну ефективність виконання професійного обов'язку.

Метою статті є проаналізувати закономірності становлення професійного менталітету соціальних педагогів, визначити умови, фактори ефективної професіоналізації соціальних педагогів в Україні.

Аналіз вітчизняної і зарубіжної наукової літератури з означеної проблематики доводить, що більшість вчених, дотримуючись історично-психологічного і культурно-антропологічного підходів, визначають менталітет як константу людського мислення, зумовленого біосоціальними законами, яка проявляється в колективній та індивідуальній ментальності (Ж. ле Гофф, К. Леві-Строс, Ж. Лефевр, Л. Февр та ін.). Вивченню проблем сутності і функцій менталітету присвячені роботи В. Бебіка, А. Бичко, П. Гнатенка, В. Горського, С. Грабовського, Р. Додонова, В. Дорошкевича, О. Донченко, О. Забужко, В. Кизими, О. Киричука, Ю. Романенка, І. Старовойтова, Л. Шкляра, М. Шульги та ін..

Уперше використання терміну “менталітет” в науці пов'язують з іменем французького вченого К. Леві-Стросса, який, аналізуючи складові духовного життя суспільства, орієнтується на пошук сталих фундаментальних структур свідомості [5]. Його послідовники (Л. Февр, Ж. Ле Гофф та ін.) визначають менталітет як посередницький ланцюжок, що служить для взаємозв'язку соціальних процесів з духовним життям і є своєрідним стрижнем історичного процесу. Вчені цього напрямку оперують трьома формами людської свідомості і поведінки: категоріями мислення, нормами поведінки і сферою почуттів [4].

У тлумачному словнику термін “менталітет” трактується як світосприйняття, яке формується на глибокому психічному рівні індивідуальної або колективної свідомості; сукупність психологічних ознак, рис характеру, здібностей, поведінкових настанов, властива певному народу, соціальному прошарку суспільства тощо [8].

Зупиняючись на суб'єктивних характеристиках менталітету, Р. Додонов виділяє шість типів дефініцій, які надають широкі характеристики цьому феномену, але не враховують об'єктивних характеристик: впливу географічного середовища, природно-біологічних, соціально-економічних, політичних факторів розвитку суспільства:

- *описові визначення*, такі, що є складниками поняття “менталітет”: спосіб поведінки і реакції, спосіб мислення, моральні настанови, автор вказує на можливість проектування менталітету у поведінці і діяльності певної спільноти;

- *психологічні визначення*, які характеризують вищезазначений феномен на підсвідомому і свідомому рівнях;
- *нормативні визначення*, які визначають менталітет як поняття, що позначає систему звичок свідомості;
- *структурні визначення*, які характеризують структурні елементи феномену “менталітет” – склад душі людини, етносу, соціуму та співвідношення цих елементів у структурі;
- *генетичні визначення*, які розглядають способи передачі ментальних ознак від покоління до покоління;
- *історичні визначення*, які характеризують менталітет як процес історичної пам’яті. На рівні культури, фольклору автор розглядає менталітет як відбиток історичної долі народу [1].

На погляд О. Лісеєнко, ментальність є історично і соціокультурно обумовленим способом та типом мислення, глибинним джерелом колективної свідомості. Менталітет визначається дослідницею як сукупність внутрішніх настанов, нахилів індивіда або соціальної групи щодо характеру їх діяльності, мислення, відчуття та сприйняття світу саме певним (притаманним тільки йому) чином [6].

Отже, аналіз теоретико-методологічного та інформаційного потенціалу поняття “менталітет” підтверджує, що менталітет – це суспільно-психічне явище, яке собою являє взаємообумовлену і взаємопов’язану систему багатьох чинників, а саме являє собою синтез природно-біологічних і соціально-культурних складників, це сформована система елементів духовного життя і світосприймання, яка зумовлює відповідні стереотипи поведінки, діяльності, способи життя різноманітних соціальних спільнот (груп), індивідів, що містить сукупність ціннісних, символічних, свідомих чи підсвідомих відчуттів, уявлень, настроїв, поглядів, якостей, які визначають здатність спільнот та індивідів сприймати світ чи діяти відповідно.

Враховуючи вищезазначене, можна припустити, що в Україні поки що недостатньо уваги приділяється питанню формування професійного менталітету соціальних педагогів. Оскільки фахівці соціальної сфери мають бути не тільки гарними спеціалістами, професіоналами у своїй галузі, а й всебічно привабливими особистостями з чітко вираженою гуманістичною спрямованістю. Професія соціального педагога пов’язана з людськими стосунками, соціальним лідерством, володінням різними навичками комунікативної культури. Соціальний педагог є носієм, творцем і розповсюджувачем гуманістичних цінностей, робить свій змістовний внесок у розвиток культури суспільства. Діяльність соціального педагога поширюється на усі вікові категорії і здійснюється в різноманітних сферах життя особистості.

Для нашого дослідження особливого значення набуває визначення закономірностей становлення професійного менталітету саме майбутніх соціальних педагогів. Оскільки проведений нами аналіз наукової літератури, дає можливість стверджувати, що одним із пріоритетних завдань сучасної науки є визначення особливостей формування професіоналізму у соціальних педагогів на етапах їх професіоналізації.

Оволодіння особистістю професією є довготривалим складним процесом, який активно обговорюється вченими різних галузей науки. Але для того, щоб визначити специфічні особливості професіоналізації соціальних педагогів, необхідно з'ясувати, що є власне процесом *професіоналізації особистості*. Адже в сучасному освітньому просторі існує наукова категорія «професіоналізація», яка має свої закономірності та охоплює декілька етапів. Процес *професіоналізації особистості* – це процес професійного розвитку та професійного становлення фахівця, генезису особистості у просторі та часі професійної діяльності.

Під професіоналізацією соціальних педагогів ми розуміємо цілісний безперервний процес професійного становлення фахівця (професіонала), що починається з моменту вибору професії, триває протягом усього професійного життя людини і завершується, коли людина припиняє свою професійну діяльність. Результатами професіоналізації можна вважати становлення професіонала, розвиток нових професійно важливих якостей, перехід людини на наступний рівень професіоналізму і т.ін.

Якщо припустити, що фахова підготовка відображає простір професії, то процес професіоналізації є освоєнням цього простору по вертикалі і по горизонталі. Іншими словами, процес професіоналізації має, принаймні, два вектори. Перший вектор – по вертикалі професіограми – відбувається оволодіння всіма новими завданнями професійної діяльності. На початку людина ставить і вирішує обмежене коло професійних завдань, потім коло цих завдань усе більш розширюється. Інший вектор – по горизонталі професіограми – полягає у засвоєнні засобів, технік для розв'язання кожного нового професійного завдання, зміцнення психологічних якостей, необхідних соціальним педагогам для вирішення цих завдань. Причому рух як по вертикалі професіограми, так і по її горизонталі може відразу йти в декількох напрямках. Отже, зміст професіоналізації залежить від трактування професіограми і від щабля активності людини із засвоєння професії.

Науковцями В. Гамаюновим, В. Луговим, В. Майборо도로, О. Оболенським, та ін. доведено, що процес професіоналізації, хоча і має загальні ознаки, реально проходить завжди індивідуально [7]. Це залежить від багатьох зовнішніх умов і, найголовніше, від активності самого суб'єкта процесу професіоналізації. Іншими словами, професіоналізація – це процес становлення професіонала. Він містить в собі вибір людиною професії з урахуванням своїх власних можливостей і здібностей, освоєння правил і норм професії, формування й усвідомлення себе як професіонала, збагачення досвіду професії за рахунок особистого внеску, розвиток своєї особистості засобами професії тощо.

Стадіями професіоналізації є профорієнтація, профвідбір, профосвіта, профадаптація, підвищення професійної кваліфікації, перепідготовка на іншу спеціальність, розквіт професійної діяльності (акме), завершення і відхід від активної професійної діяльності. Ефективність же процесу професіоналізації визначається низкою показників: об'єктивні показники, що дозволяють робити висновок про ступінь відповідності особистості людини вимогам професії (продуктивність, надійність і т.д. праці людини), і суб'єктивні показники, що

виявляють ступінь відповідності професійної діяльності вимогам особистості (ступінь задоволеності людини працею, ставлення до себе як професіонала тощо) [7].

На шляху професіоналізації соціального педагога найбільш відповідальним ми вважаємо етап його адаптації до своєї роботи – коли відбувається первинне засвоєння норм професійного менталітету, необхідних прийомів, технік, технологій тощо.

Таким чином, професійний менталітет соціального педагога полягає у засвоєнні ним тих ціннісних орієнтацій, які дозволяють йому реалізувати себе (свій творчий потенціал) та свої функціональні обов'язки і повноваження. Тобто успішність та ефективність професіоналізації соціального педагога залежить від рівня його професійної підготовки та ступеня сформованості у нього професійно - особистих якостей, які є основою його успішної діяльності.

Згідно з концепцією Клімова Є.О. професійні якості входять у систему особистих якостей людини. Проте будь-яка особиста якість в одному випадку виявиться професійно цінною, а в іншому - буде протидіяти успішній роботі. У цьому випадку виникає невідповідність особистих якостей людини вимогам професії - факт професійної непридатності [3].

Аналіз досліджень щодо визначення та класифікації професійних якостей соціального педагога, дозволив зробити висновок, що професію соціального педагога повинні опановувати люди особливих особистісних якостей:

1. Якості, що характеризують теоретичну обізнаність(високий рівень інтелекту на фоні позитивного фізичного і психічного стану, високий рівень загальної культури, високий рівень мотивації професії, компетентність);

2. Комунікативні якості (вміння встановлювати контакти, виразність мови, вміння розрядити напруженість, вміння управляти самим собою і процесом спілкування);

3. Якості, що характеризують толерантність (альтруїстичність, безумовне прийняття особистості клієнта, вихованість, гуманність, доброта, повага до людини, професійний такт, самовладання, терпимість);

4. Якості, що допомагають зрозуміти внутрішній світ іншої людини (емпатія, проникливість, чуйність, уважність);

5. Якості, що характеризують творчий потенціал (винахідливість, нестандартність мислення).

Загальновідомо, що у професійній діяльності соціальних педагогів важливу роль відіграють такі структурні компоненти феномену “менталітет”, як розум, воля, емоції, життєві настанови, а також загальний рівень соціалізації та окремі соціальні параметри (стать, вік, освіта, приналежність до якоїсь формальної або неформальної групи тощо), особистісне світосприйняття та правосвідомість, як властивість психічної діяльності особистості, що здатна “внутрішньо” регулювати поведінку і встановлювати рівновагу із “зовнішніми” впливами.

Цінним для нашого дослідження є погляди Н. Єріної щодо структури професійного менталітету, яка визначає два головних елементи: *професійну свідомість* і *професійну поведінку* (рис. 1) [2].

Під професійною свідомістю науковець розуміє уявлення і здібності людей однієї професії, що формуються в процесі виконання ними своїх професійних обов'язків, яка складається з професійних поглядів, почуттів, ідеалів і професійних моральних якостей, необхідних для успішної діяльності [2]. Моральний бік професійної діяльності і соціальної поведінки залежить від професійних поглядів, що відображаються у принципах і нормах при виконанні фахівцями своїх службових обов'язків. Професійна ж поведінка – це дії і вчинки, які зумовлені цілями і інтересами професійної діяльності, а також правила поведінки, які регулюють зовнішній бік спілкування. Структурні компоненти феномену “професійний менталітет” на всіх рівнях обов'язково включають в себе ознаки національного менталітету.

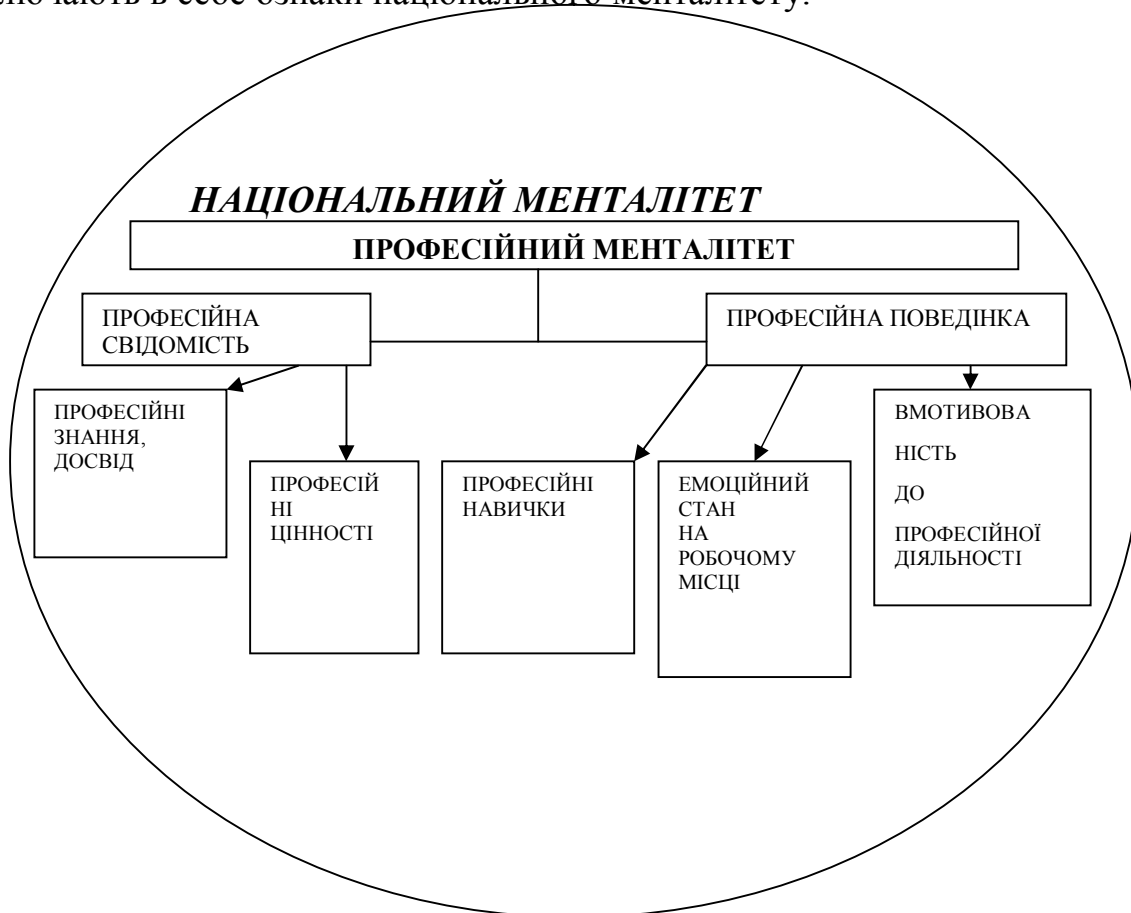

Рис.1. Структура професійного менталітету (за Н. Єріною).

У свою чергу Є. Клімов розглядає професійну діяльність через призму “професійного менталітету”, а саме через аналіз професійної свідомості і професійної поведінки людини з метою оптимізації міжособистісних відносин і розумного подолання конфліктів у сфері праці. За ознаками предметної діяльності дослідник умовно поділяє професії за п'ятьма групами: “Людина – жива природа”. Професіонали цієї групи зайняті передусім біотичними системами (рослини, тварини, мікроорганізми і середовище їх існування). “Людина – техніка”. Предметна сфера праці – системи техніки (зовнішні засоби й умови праці, побуту) і неживої природи. “Людина – людина”. Професіонали цієї групи зайняті обслуговуванням або спілкуванням з людьми. “Людина – знакова система”. Предметна сфера – світ знакових та символічних явищ

(природні мови і штучні мови, умовні знаки, наприклад в роботі програміста, бібліографа, бухгалтера). “Людина – художній образ”. Предметна сфера – світ художніх естетичних об’єктів [3, с. 141-143].

Отже, на рівні соціальної детермінації менталітету механізм соціальної традиції допомагає особистості бути носієм декількох видів менталітету протягом свого життя (вікового: дитячого, молодіжного, зрілого і похилого віку; релігійного; професійного, якщо людина змінює професію, то декілька типів професійного менталітету, але обов’язково національного, етнічного) і вказує на динамічність менталітету на рівні особистості, залишаючись більш консервативним на суспільному рівні. Незважаючи на деяку сталість і консерватизм менталітету, можна стверджувати, що останній не є пасивним об’єктом, а навпаки, активним фактором суспільного і національного розвитку, хоча залишається неусвідомленим саме носієм менталітету.

За визначенням О. Донченко, людина, народжена в конкретному соціумі, розвивається, стає особистістю, здійснює дії і вчинки, не усвідомлюючи, що її життєвий простір залежить від неї і володіє об’єктивними параметрами, які мають безпосереднє відношення до долі цієї людини [7]. Сама людина, її життєвий простір складають одне ціле із властивими тільки їй характеристиками, основою яких і є менталітет.

Таким чином, професійний менталітет соціального педагога – це спосіб мислення та поведінки, який відповідає високим критеріям моралі та вимогам відповідного професійного кодексу і забезпечує належну ефективність виконання службового обов’язку. На наш погляд, професійний менталітет соціального педагога є показником ефективної професіоналізації, уміння розуміти конкретну ситуацію не тільки через призму соціального середовища і організації, але і через власне “Я”.

У подальшому необхідно буде визначити ефективність технології формування професійного менталітету соціальних педагогів у системі їх професійної підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Додонов Р. А. Этническая ментальность: опыт социально- философского исследования. – Запорожье: РА “Тандем-У”, 1998. – 192 с.
2. Ерина Н. А. Психологические особенности профессионального менталитета государственных служащих // [www.rags.ru / disser.biz /shtm](http://www.rags.ru/disser.biz/shtm).
3. Климов Е. Профессиональный менталитет и психологическая гипотеза // Общественные науки и современность. – 1995. – №6. – С. 140–149.
4. Ле Гофф Ж. Ментальность: двусмысленная история / История ментальности. Историческая антропология. Зарубежные исследования в образах и рефератах. – М.: Прогресс, 1996. – С. 40 – 62.
5. Леві-Стросс К. Структурна антропологія / Пер. фр. З. Борисюк. – К: Основи, 1997. – 387 с.
6. Лісеєнко О. В. Менталітет: сутність та особливості регіональних проявів: Автореф. дис ... канд. філос. наук.: 09.00.03. – Х., 1998 – 16 с.
7. Маркова А. К. Психология профессионализма. – М.: Прогресс, 1997. – 230 с.
8. Яковлева А.М., Афонська Т.М. Сучасний тлумачний словник української мови. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2007. – 672 с.

Ефремова Г.Л. Профессиональный менталитет социальных педагогов в контексте процесса профессионализации

В статье проанализированы закономерности становления профессионального менталитета социальных педагогов, выделены основные условия, факторы эффективной профессионализации специалистов социальной сферы в Украине.

Efremova G. Professional mentality of social teachers in a context of process professional becoming

In article laws of becoming of professional mentality of social teachers are analysed, the basic conditions, factors effective professional becoming experts of social sphere in Ukraine are allocated.

УДК 130.122.171.4

Жуков С.М.

Донецький інститут
залізничного транспорту

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ДУХОВНОСТІ І ПРОЦЕС ВИХОВАННЯ

В статті зроблене намагання всебічного розгляду суті духовності, її структурної будови, співвідношення таких понять як духовність, людина, культура, суспільство та духовність у педагогічному аспекті.

Актуальність дослідження. У наш час феномен духовності набув виняткову значимість. Духовність - не мода, не захоплення, а стрижень людського життя кожної особистості, вічна наукова категорія” [1, с. 5]. Незважаючи на історичний тривалий період дослідження цієї проблеми, у науці немає єдності, як у визначенні самого поняття “духовність”, так і відносно сутності, природи і структури цього феномена. Ця тема (проблема) завжди була і буде актуальною, оскільки духовність є одним з основних джерел істинного соціального прогресу, тому що дає можливість розкрити духовно-інтелектуальний потенціал людини, її творчі можливості.

Духовність особистості - феномен людини як продукту культури - одна з постійних проблем гуманістичної думки. Античні філософи (Аристотель, Платон, Сократ) наполягали на тому, що духовні якості людини виступають як одна з основних умов розвитку культури.

Все європейське культурне життя - тісно пов'язане з тим типом духовності, який зародився в античності і був перетворений початком християнства - спирається на такі риси античного світогляду, як космізм, інтелектуалізм, універсалізм, чуттєвість.

Щоб зрозуміти в якомусь ступені що таке Духовність необхідно осмислити, спробувати зрозуміти, що таке Дух і Душа.